

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СФЕРІ РЕАБІЛІТАЦІЇ В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ

Анотація. У статті здійснено адміністративно-правовий аналіз природи та змісту відповідальності у сфері реабілітації в системі соціального захисту та охорони здоров'я України. Актуальність дослідження зумовлена різким зростанням потреби у реабілітаційних послугах в умовах воєнної агресії, що, своєю чергою, висуває підвищені вимоги до якості, безпеки та правової визначеності у діяльності суб'єктів реабілітації. Наголошено, що попри наявність значної кількості нормативно-правових актів, законодавче регулювання відповідальності у досліджуваній сфері залишається фрагментарним, а чинні норми, як правило, містять лише загальні декларації про настання відповідальності «згідно із законом», не визначаючи конкретних підстав, складів правопорушень чи санкцій. У роботі проаналізовано положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, спеціальних законів України у сфері реабілітації, Основ законодавства України про охорону здоров'я, а також низки підзаконних актів, у контексті яких встановлено основні види відповідальності, потенційно застосовні до суб'єктів реабілітаційної діяльності: дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну, кримінальну, фінансову та матеріальну. Підкреслено, що відсутність деталізованого механізму відповідальності негативно впливає на якість, доступність і безпечність реабілітаційних послуг, а також створює можливості для уникнення правових наслідків за правопорушення. Зроблено висновок про необхідність розроблення комплексного та системного підходу до регламентації відповідальності у сфері реабілітації з урахуванням міжнародних стандартів, сучасних викликів та реальних потреб отримувачів послуг.

Ключові слова: відповідальність, правопорушення, реабілітація, охорона здоров'я, соціальний захист.

Вступ. В умовах сьогодення в Україні реабілітація набуває особливої актуальності з огляду на тотальне зростання попиту на відповідні послуги як серед військових, так і серед цивільного населення, передусім через воєнні дії. Відповідно зростає актуальність питання публічного адміністрування у сфері реабілітації загалом, та конкретно відповідальності за правопорушення в досліджуваній галузі як засобу гарантування якості послуг, дотримання стандартів та захисту прав осіб з порушеннями здоров'я. Однак усупереч наявності досить широкої нормативно-правової бази, якою регламентуються питання, пов'язані з реабілітацією, та досить великий національний довід маємо констатувати відсутність комплексного правового механізму відповідальності у цій сфері.

У зв'язку із зазначеним **метою** написання цієї статті є адміністративно-правове дослідження природи відповідальності у сфері реабілітації в контексті її правового забезпечення та практичної реалізації.

Стан наукового дослідження. Питання, дотичні до теми реабілітації, останнім часом все більше привертають увагу науковців. Різні їх аспекти були та є предметом наукових пошуків Н. Горішної, О. Гульбс, О. Кобця, В. Костюка, О. Кравченко, Л. Малюги, В. Мельник, Р. Павлюкова, Ю. Песоцької, А. Соцької, К. Чупіни, І. Шапошникової, Л. Шумної та ін. Певною мірою у відповідних працях розкрито й питання відповідальності, проте, на нашу думку, недостатньо. Тому, спробуємо детально дослідити задекларовану тему нижче.

Виклад основного матеріалу. Нормативне регулювання відповідальності у сфері реабілітації в нашій державі регламентується низкою нормативно-правових актів, серед яких кодифіковані акти, спеціальні закони України у сфері реабілітації, зокрема «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [9], «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [10], а також низка підзаконних актів.

За статтею 26 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю Україна повинна вживати ефективних і належних заходів для того, щоб надати особам з інвалідністю можливість для досягнення й збереження максимальної незалежності, повних фізичних, розумових, соціальних та професійних здібностей і повного включення й залучення до всіх аспектів життя. Зокрема йдеться про організацію, зміцнення та розширення комплексних реабілітаційних послуг і програм, особливо у сфері охорони здоров'я, соціального обслуговування [3]. Ці положення хоч і опосередковано, проте зобов'язують нашу державу формувати цілісний механізм відповідальності у сфері реабілітації в системі соціального захисту та охорони здоров'я, здатний оперативно реагувати на правопорушення.

Для сфери реабілітації у системі соціального захисту та охорони здоров'я в Україні властива традиційна система видів відповідальності, яка охоплює собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність. Саме про них йдеться в нормах і положеннях законодавства. Проте доречно зауважити, що суб'єкти правовідносин в досліджуваній сфері за відповідні правопорушення можуть бути притягнуті також до матеріальної відповідальності.

Принагідно зазначимо, що:

1) дисциплінарна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, який полягає в застосуванні до працівника, який вчинив дисциплінарний проступок, санкції у вигляді дисциплінарних стягнень; має примусовий характер, який виявляється в тому, що до працівника вживаються заходи примусового впливу, які мають для нього певні негативні наслідки [12, с. 329];

2) цивільно-правова відповідальність – це встановлені законом юридичні наслідки за невиконання або неналежне виконан-

ня особою обов'язків, зобов'язань, що пов'язані з порушенням суб'єктивних цивільних прав другої сторони [13];

3) адміністративна відповідальність – це застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного права [1, с. 14];

4) кримінальна відповідальність – це вимушене перенесення особою, що вчинила злочин, державного засудження, а також позбавлень особистого, майнового або іншого характеру, які передбачені кримінальним законом і покладаються на винного спеціальними органами держави [5, с. 190];

5) фінансова відповідальність – це система заходів примусу, які застосовуються державою, як правило, в позасудовому порядку, у формі покладення на юридичних осіб, а також на фізичних осіб, які провадять господарську чи незалежну професійну діяльність, та у виняткових випадках – на інших фізичних осіб, обов'язку сплатити до бюджету певну суму грошових коштів, у зв'язку з вчиненими такими особами порушеннями публічно-правових норм [14, с. 92-93];

6) матеріальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку сторони трудових правовідносин покрити повністю або частково пряму дійсну шкоду, що було завдано з її вини шляхом знищення, пошкодження, створення нестачі, розкрадання або незаконного використання майна тощо під час виконання трудових обов'язків в установленому законодавством порядку і розмірі (за змістом пункту 4 частини першої статті 1 Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі») [8].

Переходячи до безпосереднього розгляду відповідальності у сфері реабілітації в системі соціального захисту та охорони здоров'я України, зазначимо, що Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» містить низку норм, які стосуються цієї тематики. Так, частиною першою статті 20 передбачено, що «організація та відповідальність за якість харчування в реабілітаційних закладах незалежно від відомчого підпорядкування, типу, форми власності покладається на засновників (власників) і керівників реабілітаційних закладів». За статтею 26 «у разі реалізації продукції, що не відповідає технічному регламенту, виробник (продавець) несе відповідальність згідно із законом» [9].

Водночас аналізований Закон містить Розділ VIII «Відповідальність за порушення законодавства про реабілітацію осіб з інвалідністю», який складається з однієї статті 45 «Відповідальність за порушення законодавства про реабілітацію осіб з інвалідністю» [9]. Нормою цієї статті передбачено, що «особи, винні у порушенні законодавства про реабілітацію осіб з інвалідністю, несуть відповідальність згідно із законом». Вважаємо такий підхід до формулювання норм про відповідальність у згаданому Законі, а також в безлічі інших законодавчих актах України таким, що не відповідає принципу правової визначеності. Відсутність конкретизації видів правопорушень, суб'єктів та можливих санкцій на практиці нерідко призводить до уникнення відповідальності й унеможливорює належне застосування закону.

Статтею 6 Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» відповідальність між органами державної влади

віднесено до основних принципів державної політики щодо реабілітації у сфері охорони здоров'я [10]. Проте цей принцип подано у фрагментарний спосіб, оскільки його пов'язано виключно з діяльністю органів державної влади. Такий підхід є звуженим і концептуально недостатнім, адже система реабілітації функціонує за участі ширшого кола суб'єктів. До неї належать органи місцевого самоврядування, заклади охорони здоров'я, реабілітаційні установи, індивідуальні фахівці, міждисциплінарні команди, а також надавачі соціальних та суміжних послуг. Відтак, ефективне правове регулювання реабілітації передбачає розмежування та закріплення відповідальності всіх учасників цього процесу, що забезпечило б комплексність, узгодженість і належний рівень гарантій для осіб, які потребують реабілітації.

Відповідно до статті 31 Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [10] «особи, винні у порушенні законодавства про реабілітацію у сфері охорони здоров'я, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законом». Однак у цьому законодавчому акті не конкретизовано ані види правопорушень, ані конкретні види відповідальності за їх вчинення, як і в попередньому аналізованому законодавчому акті.

Своєю чергою, у Основах законодавства України про охорону здоров'я задекларовано, що «суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров'я» [4].

За змістом норм цього законодавчого акту відповідальність настає «за порушення прав і законних інтересів громадян у сфері охорони здоров'я», «за забезпечення належного режиму їх зберігання та реалізації, а також за підтримання обов'язкового асортименту лікарських засобів та імунобіологічних препаратів» та «за забезпечення належного режиму зберігання та реалізації лікарських засобів та імунобіологічних препаратів, а також за підтримання обов'язкового їх асортименту», «за прийняття неправомірних рішень, вчинення дій/бездіяльності, у тому числі за незаконне розголошення інформації про особу» (у цьому випадку йдеться, окрім іншого, про членів експертних команд та адміністраторів закладів охорони здоров'я) [4].

Важливою вважаємо норму частини п'ятої статті 34 Основ законодавства України про охорону здоров'я, у якій зазначено, що «лікар не несе відповідальності за здоров'я особи в разі відмови останньої від медичних приписів або порушення пацієнтом встановленого для нього режиму» [4]. Значущість цієї норми полягає у чіткому підкресленні персональної відповідальності особи за власне здоров'я та необхідності встановлення вини суб'єкта, якого планується притягнути до відповідальності. Вона також формує баланс між обов'язками медичного працівника й автономією пацієнта, що є важливою умовою справедливого застосування будь-яких санкцій у сфері охорони здоров'я та реабілітації.

Підзаконні нормативно-правові акти також містять положення, дотичні до теми відповідальності у сфері реабілітації в системі соціального захисту та охорони здоров'я. Так, відповідно до Типового положення про мультидисциплінарну реабілітаційну команду, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03 листопада 2021 р. № 1168, лікар фізичної та реабілітаційної медицини несе відповідальність за реабілітаційний процес в цілому; фізичний терапевт / ерготерапевт / терапевт мови та мовлення / психолог, психотерапевт / сестра медична з реабілітації / асистент фізичного терапевта / асистент ерготе-

рапелта / протезист-ортезист несуть відповідальність відповідно до закону з урахуванням кваліфікаційної характеристики [6].

Порядком забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 05 квітня 2012 р. № 321, передбачено, що «посадові особи Фонду (соціального захисту осіб з інвалідністю), територіальних відділень Фонду, центрів, органів соціального захисту населення, виконавчих органів, фахівці суб'єктів господарювання несуть відповідальність за достовірність внесеної до банку даних та/або електронної особової справи, сформованої засобами Єдиної системи (за технічної можливості), інформації згідно із законом» [7].

Наведений перелік видів та підстав відповідальності в досліджуваній сфері не вичерпується зазначеним, проте є показовим та демонструє фрагментарність, відсутність системності та належної повноти у законодавчій регламентації досліджуваного питання. Така ситуація викликає обґрунтовану стурбованість і потребує послідовних дій з боку держави, оскільки навіть кодифіковані нормативно-правові акти не містять спеціальних норм, які б безпосередньо врегульовували питання юридичної відповідальності у сфері реабілітації. Це свідчить про прогалини у правовому забезпеченні та необхідність розроблення комплексного підходу до встановлення чітких механізмів відповідальності суб'єктів, задіяних у процесі реабілітації.

Практика свідчить, що відповідальність у сфері реабілітації в системі соціального захисту та охорони здоров'я України може настати, приміром, за такі правопорушення:

1) дисциплінарна – за порушення, які пов'язані з недотриманням трудової дисципліни, професійних стандартів, етичних норм тощо. Наприклад, йдеться про порушення трудових обов'язків та правил внутрішнього розпорядку; дії, що ставлять під загрозу гідність пацієнта (наприклад, грубе поводження з особою з інвалідністю під час надання їй реабілітаційних послуг) тощо;

2) цивільно-правова – за заподіяння отримувачу реабілітаційних послуг шкоди внаслідок неправомірних дій або бездіяльності закладу чи фахівця реабілітації;

3) адміністративна – за порушення ліцензійних умов; провадження діяльності без належних документів тощо;

4) кримінальна – у випадку злочинних діянь, які спричинили істотну шкоду здоров'ю або життю отримувача реабілітаційних послуг (наприклад, неналежне виконання професійних обов'язків реабілітаційним працівником; підроблення документів реабілітаційного характеру; корупційні діяння в реабілітаційних закладах тощо).

Практичними прикладами притягнення до відповідальності за правопорушення в досліджуваній сфері можуть бути такі. Городоцький районний суд визнав виконуючу обов'язки директора місцевого центру комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 172-7 Кодексу України про адміністративні правопорушення, пов'язаного з учинення дій в умовах реального конфлікту інтересів, і застосував до неї штраф. Цей випадок ілюструє практичні наслідки недотримання норм щодо конфлікту інтересів у сфері управління закладами реабілітації та підкреслює важливість прозорості та підзвітності посадових

осіб [10]. Київська місцева прокуратура № 7 направила до суду обвинувальний акт щодо керівника реабілітаційної установи в Одеській області за заволодіння державними коштами, виділеними на психологічну реабілітацію ветеранів та учасників АТО. У межах програми майже 1 300 осіб мали пройти курс реабілітації, проте послуги фактично не надано. Керівник установи подав недостовірні відомості до державних органів та незаконно привласнив понад 5,6 млн гривень. Дії кваліфіковано за частиною 4 статті 190 (заволодіння чужим майном в особливо великих розмірах) та частиною другою статті 366 (службове підроблення) Кримінального кодексу України [2].

Викладене дає підстави для **висновків** про те, що відповідальність у сфері реабілітації є важливим засобом забезпечення прав отримувачів реабілітаційних послуг, а також їх надавачів. Хоча законодавство України містить загальні механізми притягнення до дисциплінарної, цивільної, адміністративної, кримінальної та інших видів відповідальності, комплексна модель відповідальності, адаптованої до специфіки реабілітації, поки відсутня. Необхідне подальше нормативне вдосконалення, орієнтоване на права й потреби суб'єктів правовідносин у сфері реабілітації в системі соціального захисту та охорони здоров'я України, а також на забезпечення відповідності міжнародним стандартам.

Література:

1. Адміністративна відповідальність в Україні : навч. посіб. / Комзюк А.Т., Салманова О.Ю., Гусаров С.М. ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ ; [за заг. ред. А.Т. Комзюка]. 3-є вид., перероб. і доп. Харків : Факт, 2025. 260 с.
2. Київська прокуратура скерувала до суду обвинувальний акт щодо керівника реабілітаційного центру за фактом заволодіння 5,6 млн гривень, виділених на реабілітацію учасників АТО. 03 квіт. 2019 р. URL: https://kyiv.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=248507&fp=5610.
3. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листоп. 1992 р. № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
5. Павліченко Є.В., Бобошко О.М. Сутність кримінальної відповідальності та її специфічні ознаки. Нове українське право, Вип. 1, 2023. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2023.1.24>.
6. Питання організації реабілітації у сфері охорони здоров'я : постановою Кабінету Міністрів України від 03 листоп. 2021 р. № 1268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1268-2021-%D0%BF#Text>.
7. Про затвердження Порядку забезпечення допоміжними засобами реабілітації (технічними та іншими засобами реабілітації) осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю та інших окремих категорій населення і виплати грошової компенсації вартості за самостійно придбані такі засоби, їх переліку : постановою Кабінету Міністрів України від 05 квіт. 2012 р. № 321. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/321-2012-%D0%BF#Text>.
8. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі : Закон України від 03 жовт. 2019 р. № 160-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-20/ed20250510#Text>.
9. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06 жовт. 2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.
10. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03 груд. 2020 р. № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

11. Сама себе преміювала: суд оштрафував в.о.директора центру реабілітації для осіб з інвалідністю. URL: <https://gd.km.court.gov.ua/sud2204/pres-centr/news/1417080/>.
12. Трудове право України : підручник / за заг. ред. М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. Вид. 2-ге, перероб. і допов. К. : Центр учб. літ., 2016. 472 с.
13. Цивільно-правова відповідальність. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%B2%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C.
14. Шумейко І. Фінансова відповідальність: поняття, ознаки та співвідношення з суміжними поняттями. *Юридичний вісник*, 2023. № 6. С. 87–95. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2023.10>.

Zaria O. Responsibility in the field of rehabilitation in the system of social protection and health care in Ukraine: theoretical and legal basis

Abstract. The article provides an administrative and legal analysis of the nature and content of responsibility in the field of rehabilitation in the social protection and healthcare system of Ukraine. The relevance of the study is due to a sharp increase in the need for rehabilitation services in the context of military aggression, which, in turn, places

increased demands on the quality, safety and legal certainty of the activities of rehabilitation entities. It is emphasized that despite the existence of a significant number of legal acts, the legislative regulation of liability in the area under study remains fragmented, and the current rules usually contain only general declarations of liability «according to law», without specifying specific grounds, corpus delicti or sanctions. The article analyzes the provisions of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, special laws of Ukraine in the field of rehabilitation, the Fundamentals of Legislation of Ukraine on Healthcare, and a number of bylaws which establish the main types of liability potentially applicable to rehabilitation entities: disciplinary, civil, administrative, criminal, financial and material liability. It is emphasized that the lack of a detailed liability mechanism negatively affects the quality, accessibility and safety of rehabilitation services, and also creates opportunities for avoiding legal consequences for offenses. The author concludes that it is necessary to develop a comprehensive and systematic approach to the regulation of liability in the field of rehabilitation, taking into account international standards, current challenges and real needs of service recipients.

Key words: liability, offenses, rehabilitation, health care, social protection.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла 12.12.2025
Стаття прийнята 27.12.2025
Стаття опублікована 30.12.2025